

Raamatud kipuvad folkloristi kodunt välja sööma

Küsimusi Ülo Tedrele tema 80. sünnipäeval

Karin Maria Rooleid, Asta Niinemets

Kas Sinu lapsepõlvkodus oli palju raamatuid?

Lapsepõlvkodus mul raamatuid ikka oli, isa kinkis igaks sünnipäevaks ja tähtpäevaks raamatu, peamiselt eesti kirjandust. Mingit hiigelkogu meil küll ei olnud. Pärast 1944. aasta Tallinna märtsipommitamist hakkas isa raamatukogu evakueerima. Ta leidis mingi sõiduvõimaluse (s.o auto). Mina pakkisin oma raamatud kokku ja viisin nad töölisrongiga Raplamaale Keavasse, kus elas onu. Töölisrong sõitis tollal vaid Raplani, sealt tuli oma kaheksa kilomeetrit neid raamatupakke tassida. Aga kui tuli nõukogude võim, siis põgenesid kõik, kes said, maalt linna, nii ka onu. Vanaema jäi tallu üksi. Et talu oli raudtee lähedal, tulid sinna korterisse raudteetöölised. Nemad võtsid minu raamatukastid lahti, ja... õige palju köiteid läks kaduma. Huvitav on see, et ühe raamatu, nimelt Rudyard Kiplingi loomalood, sain aastaid hiljem tagasi osta antikvariaadist. See oli küll ilma kaanteta, aga minu nimetähed olid sees. Aga Eduard Grossschmidti *Pealuu märgi all* ja Johan Fabriciuse *Kipper Bontekoe laevapoisid* jäidki muude raamatute hulgas kadunuks.

Kui ülikooli pääsesin, siis igast stipist sai raamat ostetud. Antikvariaadis käisin väga tihti, aga ostetud sai kord kuus. Kõik Hindrey teosed olen ostnud Tartu antikvariaadist. Raamat oli minu ülikooliajal ikka väga odav. Kord poistega internaadis arutasime, et tegelikult võiks raha poolest osta kogu ilmuva eesti kirjanduse, ainult et kes seda tahaks. Aga üks midagi sai ikka ostetud. Isegi Balzaci kogutud teosed said tellitud, kõik 15 köidet on olemas, kuid ega ma neid kõiki lugenud küll ole. Isegi Tammsaare kogutud teostest ei ole kõiki lugeda jõudnud. Kogutud teostega ongi nii, et midagi jääb lugemata ka.

Sinu isa Mihkel Tedre oli kooliõpetaja, kes andis välja eesti keele õpikuid... Millised olid teiste pereliikmete huvid?

Isa andis õpikuid välja koos oma hea sõbra Elmar Muugiga. Elmar Muuk ja isa olid koolivennad, lisaks olid nad Vabadussõjas võidelnud ühes soomusrongis, ja hiljem sai onu Muugist minu ristiisa. Õpikuid andis isa välja ka koos Karl Mihklaga. Neid oli mitu trükki. Minu teada üks õpik oli progümnaasiumile ja teine gümnaasiumile, ja mõlemast ilmus mitu trükki. Isa andis koos Mihklaga välja grammatika, mina andsin hiljem koos Mihklaga välja kirjandusõpiku, nii et selles mõttes oleme nagu ühe vitsaga löödud.

Minu ema (Alma Rosalie Kask) töötas algul Eesti Telegraafiagentuuris, hiljem oli ta Tallinna Peapostkontoris raamatupidaja. Õde Malle on minust kümme aastat noorem. Tema üritas ülikoolis ajalugu õppida, aga sellest ei tulnud midagi välja. Malle lõpetas Tallinna Polütehnilise Instituudi, siis töötas pikka aega maanteedevalitsuses, ja praegu töötab Keeleinspeksioonis.

Mina olin aegsasti lugema õpetatud. Just õpetatud, mitte ise õppinud, isa õpetas. See oli Charles Perrault *Saabastega kass*, pappkaantega raamat, mida ma peitsin lugemise sunnist pääsemiseks igale poole, aga ei midagi, ikka otsiti raamat üles... Kui ma lugemise juba selgeks sain, siis ei saanud enam lugemata olla. Olin lapsest peale ajaloo huviline, lugesin läbi kõik ajaloo raamatud ja ajaloolised romaanid, mis kodus olid. Koolis oli mul ajalugu alati viis. Esimene arusaamatus tekkis siis, kui saksa ajal vahetati meil välja ajalooõpetaja. Westholmi Gümnaasiumis õpetas meid Paul Hinnov, kes on välja andnud ajalooõpikuid ja ühe mälestusraamatu. Ta oli ka meie õpilasajakirja *Mustvalgel* toi-



Ülo Tedre ema ja isaga Haapsalus, 1937. Foto erakogust.

metaja ja tegi selles ilmselt mingi ideoloogilise vea, see võis olla vabariigi aastapäeva artiklis. Gustav Adolfi Gümnaasiumi ajalooõpetaja Villem Orav oli samuti teinud mingi apsaka. Karistuseks ei pandud neid küll laagrisse, nagu vene ajal oleks tehtud, aga nad vahetati välja. Hinnov viidi Kustisse ja Orav toodi meile. Kohe esimesel tunnil küsis Orav mind ja Arno Susit, sest me mõlemad olime ajaloos priimused... ja ma ei tea, mis Oravale ei meeldinud, aga ta, kurivaim, pani mulle ajaloos nelja. Sellest poleks midagi olnud, aga siis tuli 1944. aasta märtsipommitamine... ja need hinded, mis enne seda olid pandud, tulidki lõputunnistusele. Kogu aeg oli mul ajalugu olnud viis ja nüüd järsku neli! Siinemaani ei suuda ma sellest üle saada.

Kas selle tõttu loobusid mõttest ülikoolis ajalugu õppida?

Ei, mitte selle tõttu, vaid selle tõttu, et siis tuli vene aeg ja ma sain aru, et seda ajalugu ma küll õppima ei lähe. Ja mis mul siis üle jäi – isa eeskujul eesti filoloogiasse. Rahvaluule valisin sellepärast, et see on kõige ajaloolähedasem ala. Ja teiseks, mulle meeldis ka. Mäletan, et olin veel päris jõmpsikas, kui ilmus Oskar Loooritsa *Endis-Eesti elu-olu* I (1939). Olime perega Elmar Muugi juures külas. Avastasid seal Loooritsa raamatu ja hakkasin lugema. Küll mulle meeldis! Kui hakkasime koju minema, oli mul raamat alles pooleli. Isa käskis raamatu tagasi anda, aga onu Muuk ütles: *Las poiss võtab kaasa ja loeb!* Saingi raamatu kodus läbi lugeda ja mulle see tõesti meeldis. Võib-olla see ka mõjus, ma ei tea...

Läksid Tartusse 1946. aasta sügisel koos klassivendadega...

Läksime kuuekesi, aga filoloogiasse ainult mina. Klassivend Hillar Palamets läks ajalukku ning Raiot Silla, Haljeva Nilgo, Raivo Toots ja Uno Nigesen läksid arstiks õppima. Esimese aasta elasime koos Veski tänavas, endises Livoonia korporatsiooni hoones. Meie juurde pandi veel üks Haapsalu poiss Viktor Nelik, samuti arst. Elasime seitsmekesi ühes toas ja meil oli seal väga mõnus. Meie toast avanes uks katusekambrisse, katusealusesse pimedasse ruumi, mille me ristisime kohe Villa Hortensiaks – Lutsu järgi.

Meil oli toas viis tulevast arsti, ja nad kaevasid välja ühe 1941. aastal surma saanud sõduri. Oli ta venelane või oli ta sakslane, ei tea. Poisid töid igatahes pealuu ja kondid Tartusse, sest nende järgi oli hea luustiku termineid õppida. Kui esimene semester läbi sai, panime sääreluud seinale risti ja kõrvale loosungi “Surm on patu palk”. Teisele poole, kuna oli tšekiaeg, kirjutasime ladina keeles *aqua et panis – vita canis* (leib ja vesi on koera elu). Mäletan, kui internaatide ülemkomissar tuli tuba üle vaatama, luges ta seda oma väänatud keeles ning ütles: *Poisid, võtke see ingliskeelne loosung maha!* Muidugi jätsime selle üles.

Õpingute ajal oli meil kõige suurem mure kütusega, ülikool andis seda ikka väga napilt. Aga Veski tänavas, otse meie maja kõrval asus mingi vene sõjaväeosa, ja nende puuriit oli vastu meie maja seina, lausa toa akna all. Öösel, kui vahisõdur oli väljas tänaval, tegime meie oma akna lahti ja vinnasime sealt puid. Oma paar nädalat saime kütta, aga siis jäi riit juba nii madalaks, et ei tihanud sealt enam võtta. Siis käisime vanast anatoomikumist puid vinnamas – ööpimeduses tulid kuus meest, igaühel kaks halgu kaenlas. Nii see elu oli...

Sõjajärgsel ajal oli raskusi ka toiduga. Üks äraelamismoodus oli see, et võtsime paar loenguvaba päeva ja käisime ülikooli abimajandis, Ülenurmes või mujal kartuleid võtmas. Palka me selle töö eest ei saanud, aga igaüks sai koti kartuleid. Kes siis loengutest varem koju jõudis, see kooris kartulid ära ja pani keema. Pärast segasime kartulite hulka jahu või midagi muud ja tegime niinimetatud möginat. Mäletan sedagi, et käisime kogu Tartu läbi ja otsisime sööklaid, kust saaks paremat toitu. Häda oli selles, pidime korraga ära andma ühe kuu toidutalongid ja siis kuu aega samas kohas sööma. Kõige parem koht oli üliõpilassöökla, mis asus ülikooli kõrvalmajas. Mitte sellepärast et seal oleks olnud maitsvam toit, aga seal anti iga toidu juurde klaas piima. Ja peale selle võisid seal iga kuu alguses saada SP kaardi, mille eest sai sööklas lisaportsjoni. Igatahes meie võitlesime need kaardid endale välja. Sööklas olid suured alumiiniumist supikausid, mille põhjas loksus natukene suppi. Taldrikud olid samuti alumiiniumist, nii et kogu laud oli taldrikuid tihedalt täis... Sõid kogu toidu ära, aga kõht oli ikka veel tühi. Kõige naljakam on see, et kogu tšekiaja olid sööklas kasutusel alumiiniumnõud, aga kohe pärast tšekkide kadumist, arvatavasti 1947. või 1948. aastal, ilmusid portselannõud. Ma lausa imestasin, miks neid varem ei saanud lauale panna – võib-olla oleks siis ka tšekitoit paremini mekinud.

Õppisid Tartu Riiklikus Ülikoolis eesti filoloogia teaduskonnas (1946–1951). Kes meenuvad tollastest õppejõudest?

Paula Palmeos kindlasti, tema õpetas soome keelt. Ja minu meelest oli väga hea õppejõud Gerda Laugaste, kes tegi meile foneetika nii selgeks kui selgeks. Pedagoogina oli ta väga hea – ta hääle valjus oli paras, kõik oli kuuldav ja arusaadav, ja lugemise tempo oli selline, et kui tahtsid, võisid kõik üles kirjutada. Paul Ariste luges ka soome keelt, teisel kursusel. Ariste nõudis referaati. Selleks tuli üks soome teos läbi lugeda ja kirjutada sellest soome keeles referaat. Mina valisin muidugi ajalooainelise raamatu, ja tegin selle põhjal analüüsi, kuidas suur imperialistlik vene rahvas rõhus vaest väikest Rootsit. Ariste kutsus mind siis välja ja ütles, et referaat on väga hea, aga seda ei saa

Ülo Tedre Tartus, 1951. Foto erakogust.



me esitada, põletame selle ära. Põletasime siis selle *esitelmä* pidulikult ära, aga hinde ma siiski sain. Siis sain ma aru, et vene imperialism on ikka ühesugune, olgu nõukogude või tsaariaegne, ainult sõnavara on teine. Kirjandusega oli lugu paha, seda luges Juhan Käosaar, aga nii igavalt ja vulgaarselt, et ei tahtnudki kuulata. Valmar Adams luges vene kirjanduse vanemat osa, temast ma vaimustuses ei olnud, oli edev (kord ronis lauale, sirutas käe välja ja deklameeris Puškinit, igal võimalusel mainis oma tähtsust eesti luuleloos – uue riimisüsteemi kasutamises), aga oma ainet ta tundis. Villem Altoa luges Lääne kirjandust, tema oli hoopis teist masti mees. Kõige nutusem oli antiikajalugu, mida luges üks Sibulanimeline naisterahvas, kes oli küll eesti juurtega, aga läbinisti venestunud. Ta tuli Peterburist, oli seal blokaadi üle elanud, ja tema eesti keel oli isegi möödunud sajandi kohta vilets. Kadunud Rein Kull kirjutas isegi ühe tema loengu sõna-sõnalt üles. Kui meil oli paha tuju, siis lugesime seda ja saime naerda. Üks Sibula lause on mul tänini meelde jäänud: *Vanade kreeklaste suguosad võitlesid ja üks läks teise peale*. Täpselt nii ta ütleski.

Oli Sul ülikooli ajal hobisid või harrastusi?

Tartus laulsin ülikooli meeskooris, seda juhatas Richard Ritsing. Tallinnas laulsin edasi Teaduste Akadeemia meeskooris. Laulsin kuni kilpnäärmeoperatsioonini. Selgus, et see oli vähk, mille eemaldamisel vigastati üht häälepaela. Pärast seda sain laulda ainult kolme tooni, aga sellest on meeskoori jaoks vähe. Oleks popansambel, oleks populaarseks saanud, aga meeskoorile ei kõlvanud mitte, nii jäingi kõrvale.

Milliseid võõrkeeli oled õppinud?

Keeltega on mul sandisti läinud. Kui ma läksin Westholmi Gümnaasiumi, siis teises klassis algas meil saksa keel, selle sain kätte. Prantsuse keel algas kolmandas klassis, seda sain õppida kolm aastat. Siis tuli esimene vene aeg

(1940–1941): saksa keel jäi ja tuli vene keel, prantsuse keel kadus. Siis tuli saksa aeg (1941–1944): saksa keel jäi, vene keel kadus, asemele tuli inglise keel. Kolm aastat õppisime, aga oli sõjaaeg, ja tunnid olid lühikesed, 35–25 minutit, mis sa seal õpid või oled. Siis tuli teine vene aeg: jälle inglise keel kadus, alles jäid saksa ja vene keel. Nii et ma olen prantsuse ja inglise keelest haisu ninna saanud, aga kaugemale pole jõudnud. Inglise keelt oleks pidanud õppima eraldi. Sõnastiku abil saangi hakkama, aga et loeks, seda ei julge öelda.

Ülikoolis ma keeli suurt ei õppinud. Saksa keel oli enne käes, inglise keelt, patuasi, ei viitsinud. Soome keelt õppisin, vene keelest polnud suurt nahka. Ladina keel oli juba enne ülikooli käes, Caesarit olen lugenud oma neli või viis korda. Tõsi, ega ma ladina keelt nii selgeks küll ei saanud, et seda rääkida nagu mõned teadlased. Tunase Eesti Vabariigi kogemusi arvestades ma võõrkeeli ei oskagi, sest saksa, vene ja eesti keel olid kolm kohalikku keelt, mida pidi igaüks valdama, kes näiteks müüjaks või arstiks tahtis saada. Neid keeli ei loetudki võõrkeeleks. Võõrkeeled olid inglise ja prantsuse keel.

Ülikooli lõpetamise järel asusid tööle Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi teadussekretärina (1951–1952).

Kui ma ülikooli lõpetama hakkasin, siis enne lõpueksameid või nende ajal kutsuti mind kirjandusmuuseumisse teadussekretäriks. Olin ühelt poolt kõrvust tõstetud, aga teiselt poolt lootsin saada ülikooli aspirandiks. Üliõpilasena oli mul Eduard Laugastega hea läbisaamine. Läksin siis tema käest nõu küsima, aga Laugaste vastas: *Teil on administratiivseid võimeid, võite minna küll!* See oli mulle pettumus, lootsin ju aspirandiks saada. Aga kui juba põhiõppejõud nii ütles, sain aru, et lootust pole. Minu asemel võeti ülikooli aspirantuuri mu kursusekaaslane Udo Kolk. Kuid Kolgi saatuse peale mõeldes tänan õnne, et ma ülikooli ei sattunud. Ma tõesti ei saa aru, miks Kolgil väitekiri kaitsmata jäi. Nii suur ta enesekriitika ometi ei olnud, et iga viimast kui lauset lõpmatuseni treida. Mõned artiklid, mis ta on kirjutanud, on täiesti säraavad. Põhjus peab peituma ikka tema ja Laugaste vahekorras.

Minust sai kirjandusmuuseumi teadussekretär. Ideaalne töökoht oli, kuid ühel päeval sadasid sisse kaks NKVDlast ja tegid ettepaneku minna nende kooli. Ma ütlesin, et mul on kõrgkool lõpetatud – nemad vastu, et sellest polevat midagi. Mina jälle, et mul pole vastavat ettevalmistust – ka sellest polevat midagi. Siis tuli mul küll hirm naha vahele. Praegu noored muidugi ei kujuta seda hirmu hästi ette, aga see oli 1951. aastal. Siis oli aeg teistsugune. Et mind oli juba Keele ja Kirjanduse Instituuti aspirandiks kutsutud, siis nii ma neile NKVD meestele ütlesingi, et lähen edasi rahvaluule aspirantuuri.

Jätkasid õpinguid aspirantuuris (1951–1954) ja kaitsesid kandidaaditöö “Klassivõitluse kajastusi eesti XIX sajandi lõppriimilises rahvalaulus” (1955). Kas võõras keeles õppimine kandidaaditööks kuluvat aega ka pikendas?

See aspirantuur tähendas sundseisu. Ma ei leidnud ju Eestist juhendajat. Läksin siis Moskvasse Veera Konstantinovna Sokolova juurde. Pidin tegema Moskvas ka vene rahvaluule eksami. See oli küll minu puuvene keelega jube, aga moskvalased olid mõistvad. Ära tegin. Ega ma aspirantuuris kauem ei olnud, kui ette nähtud – ainult kaitsmine venis. Kaitsmine venis sellepärast, et esimene autoreferaat läks praaki. Ei tea mina, mis ideoloogilisi vigu seal leiati. Nii palju ma vene keelt ei osanud, et vene keeles kirjutada, aga juhendaja tahtis näha, ja talle tuli tekst tõlkida, see võttis aega. Trükkimine ja väljasaatmine võttis aega, seal pidi veel mitu kuud vahet olema. Kaitsta sain õnneks siiski Tallinnas ja eesti keeles, Teaduste Akadeemia ühiskonnateaduste osakonnas.

Rahvaluule uurimist jätkasid 1955. aastal Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektoris.

Instituudi Tartust Tallinna toomine oli rumalus. Ma ei tea siiamani, kes seda otsustas, kas see oli tõesti Gustav Naan või oli see keskkomitee..., pea kõik instituudid toodi ju Tartust ära. Ainuke instituut, mis Tartusse jäeti, oli Harald Habermani juhitud bioloogia instituut. Tähetorni ei saanud nad ka ära viia. 1950. aastate alguses tehti Tartu teadusasutustest täiesti puhtaks.

Rahvaluuleteadlastest tuli Tallinna ainult Richard Viidalepp, teised jäid kõik Tartusse. KKI rahvaluulesektor tehti täiesti noortest inimestest. Vaina Mälk oli lõpetanud ülikooli aasta enne mind, Loreida Raudsep aasta pärast mind.

Sinu esimene töö oli kirjutada eesti rahvaluule ülevaade...

Instituudile anti kohustus see ülevaade kirjutada. Inimesi oli sektoris vähe: kolm teadurit ja aspirant. Juhtkond siis vaatas, kellele see töö anda. Ju siis ma mingis mõttes silma torkasin, et mulle anti... Mina kirjutasin sissejuhatavad osad, konkreetse materjali juurde ei saanud asuda, sest mul oli vaja väite-kiri lõpetada. Ülevaated ilmusid ka ajaloo ja kirjanduse õpikutes. Selliseid ülevaateid oli Tallinnas mõnevõrra lihtsam teha kui muud tööd – mingi üldjoone sai ka ilmunud materjali põhjal kirja panna, aga kui folkloristikas monograafiat tahad kirjutada, siis seda on Tallinnas ikka väga raske teha. Minu kõige parem rahvaluule ülevaade on vist see, mis ilmus Ants Viirese toimetatud *Eesti rahvakultuuris* (1998). Eks ma selleks ajaks üht-teist juba teadsin.



Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektor – (eest vasakult) Vaina Mälk, Ruth Mirov, Loreida Raudsep, Helgi Kihno, Richard Viidalepp, August Annist, Veera Pino, Ülo Tedre, 1959. Foto erakogust.

Olid pikka aega KKI rahvaluulesektori juhataja (1962–1991). Kui vaba oli instituudis uurimistemade valik?

Põhimõtteliselt sai inimene ise teema valida, aga eks me püüdsime inimesi ikka nii mõjutada, et kaetud saaksid ka need valdkonnad, mis olid seni uurimata. Teine küsimus oli see, kas need teemad läbi läksid. Mõnda teemat sõnastasime aastaid, aga mitte ei läinud läbi. Valik oli küll vaba, aga mingid piirangud olid ikka. Usundit muidugi ei tahetud. Mujal ju usundialaseid töid ilmus, aga meil said need kõik, vähemalt instituudis, tagasilükkamise osaliseks.

Richard Viidalepp kaitses magistritöö “Eesti ohvrikiivid” (1942). See töö tunnistati küll ülikooli õpetatud nõukogus kandidaaditööks (1947), kuid jäeti VAK-is kinnitamata. Nii pidi Viidalepp kirjutama täiesti uue kandidaaditöö “Eesti rahvajuttude laadist, funktsioonist ja jutustajatest” (1965). Miks?

Viidalepp oli ise süüdi. Tal oli 1940. aastal töö täiesti valmis. See oli isegi ilmunud, küsimus oli ainult kaitsmises. Ma ei saa aru, miks ta viiwas. Viidalepp oligi äärmiselt kaalutlev, ikka lükkas ta otsustamist nii kaugele kui vähegi võimalik. Oleks ta 1940. aastal kaitsnud, siis oleks tema kraad läinud ümber-

atesteerimisele. Saksa ajal kaitstud töid ei aktsepteeritud. Aga tema uus töö oli väga hea, see leidis tähelepanu kogu Euroopas.

Sa töötasid Richard Viidalepaga samas ruumis, kuidas te läbi saite?

Viidaleppa iseloomustab kõige paremini see fakt, et kui ta esimestel õhtutel töö lõpetas, siis tõusis ta püsti, pani mu töölauale paberi, ja lahkus. Paberile oli kirjutatud: *Lahkudes kustutage tuli!* Ta ei öelnud sõnagi, suhtles peamiselt paberi vahendusel. Alles mul neid sedeleid kahjuks enam ei ole. Aga muidu ei saanud Viidalepale midagi ette heita. Vastupidi, ma olin võib-olla liiga... kuidas öelda... nooruslikult eitav vist. Võib-olla ka Laugaste mõjul, sest Laugaste suhtus Viidaleppa ikka väga üleolevalt. Ilmaaegu, nagu selgus.

Käisite koos Richard Viidalepaga ka rahvaluulet kogumas...

Jah. Me läksime koos välja hommikul, näiteks seal Iisaku kandis. Jõuame ühte peresse, Viidalepp ütleb tere ja jõudu, ja istub maha, vaatab tööd, mida tehakse, ja on vait. Mina tema kõrval. Mulle muutus asi igavaks ja läksin edasi. Tulime õhtul koju: Viidalepal märkmik täis, minul ainult mõni rida. Mina ei tea, mismoodi ta inimesed rääkima sai, võib-olla just vaikimise ja mittesegamisega.

Kuidas jõudsid raamatuni *Eesti pulmad* (1973)?

Olin omal ajal ühingu Teadus lektor. Ja pulmad olid väga populaarne teema. Ühingu tellimusel kirjutasingi ühe brošüüri pulmade kohta. Ühingu pidi selle välja andma, aga ma ei mäleta, kas nad ei teinud seda või mis, igatahes jäi see materjal mulle kätte. Ja kui Aksel Tamm sai kirjastuse Eesti Raamat peatoimetajaks, tuli meil sellest käsikirjast juttu. Ta pakkus, et anneme välja. Siis ma võimalust mööda täiendasin käsikirja, niipalju kui meil siin materjali oli. Ausalt öeldes sai raamat pulmade kohta üsna kõhnake. Eesti pulmad väärivad ikka mitmekõitelist monograafiat, see raamat on tõesti vaid läbilõige. Aga teema jäi mulle hinge. Osalt selle tõttu, et see teema mind huvitas, ilmus Mäetagustes minu "Pulmasõnastik" (1996–1999).

Kuidas ja miks hakkasid uurima sanditamisi?

Noh, instituudis käidi ju hirmsasti peale, sest oli vaja doktoreid. KKI teadusdirektor Eeva Ahven isegi soovitas, et kas ma ei võiks oma kandidaaditööd laiendada doktoritööks. Oleks ju võinud, aga see poleks päästnud mind Tartus käimisest. Vahepeal oli kirjandusmuuseum korraldanud revolutsiooniliste laulude kogumise võistluse. Sealt tuli laulu "Eesti mees ja tema sugu" teisendeid hirmsasti juurde. Ma ei ütle, nagu oleksin need tekstid kõik läbi vaadanud, ja ma kardan, et seal midagi väga olulist uut ei olegi, aga variantide arv oleks

kasvanud tohutult ja ma oleksin pidanud need kõik arvele võtma... See oleks nõudnud täpselt sama palju Tartus istumist kui mõni muu töö.

Aga kuidas ma konkreetset sanditamise peale sain, ei mäletagi. Küllap selletõttu, et rahvalauludega tegeldes oli vaja teemat kuidagi piiritleda. Kõige lihtsam oligi võtta sanditamislaulud. Alguses mõtlesin võtta kadrilaulud, sest mardilauludest oli juba kirjutatud, aga kadriidest ja martidest läks mõte teistelegi santidele. Selle kohta oli materjali ka Tallinnas, tuli vaid lugeda Emakeele Seltsi murdetekste. Vaina Mälk hakkas tegema murdearhiivis leiduva rahvaluule kohta registrit, kuid ta tegi selle murdealati. Mitte nii, et murdetekst 1, 2, 3, 4, vaid ühe murdeala tekstid järgimööda ja vahepeale jäid suured augud. Hakkasin siis neid auke täitma, aga see register on veel praegugi lõpule viimata. Kõvasti täiendatud on seda küll, aga ma tahan seda veel täiendada, ja talvised sanditajad kõik uuesti üles otsida. Murdetekstides on talviste sanditajate kohta vaata et rohkem materjali, kui Eesti Rahvaluule Arhiivis või vähemalt samapalju. ERAs on andmed sageli väga üldised, sest sinna saatsid materjali väga sageli õpilased. Informandilt küsiti, kas teil sandid käisid, vastati lihtsalt, et käisid ja punkt. Sellest, kuidas sandid tulid, mida millal ja kuidas öeldi, mitte sõnagi. Aga murdetekste kogusid asjatundlikud inimesed, neil oli vaja võimalikult täpselt kirjeldada kombestikku. Murdearhiivis on rikkalikult väga head etnograafilist ainet. Olen püüdnud keeleinimestele selgeks teha, et tegelikult uurime sama asja, ainult et nemad uurivad asja vormi, meie sisu, aga see neile eriti ei meeldi. Kuigi nii see ju on: nemad uurivad keelt, aga meie seda, mis ja kuidas keelega öeldakse või öeldud on.

Huvitav, et see murde- ja rahvaluuletekstide vastuolu või võistlus ulatub tagasi Andrus Saareste ja Oskar Looritsani. Nemadki ärplesid omavahel, kumma andmed on täpsemad või kellel on rohkem materjali. Kui lugeda vanu numbreid *Eesti Keelt* või *Eesti Kirjandust*, kohtab selliseid repliike ikka siin ja seal. Juba algusest peale on vaieldud, kumb arhiiv on olulisem. Huvitav, ma ei ole kunagi küsinud, kuidas Soomes on, kas seal on ka vastuolud... Aga tundub, et ei ole, sest Matti Kuusi ütles, et kõige suurem vanasõnade kogu on Soome keelearhiivis. Nemad on kõik nii ilusti kätte saanud ja toimetanud. Aga meil... Ma ei tea, kas see on eestlaste jonn või rahvuslik iseloom või mis, aga siin on läinud sõneluseks. Huvitav on seegi, et, Saareste ja Loorits olid ju mõlemad pagulased, aga ka paguluses ei saanud nad omavahel kuigi hästi läbi.

Oled 1997. aastast Eesti Teaduse Biograafilise Leksikoni filoloogia osa toimetaja. Kas teed teadlaste leksikoni edasi?

Seda ma praegu silmade tõttu ei tee. Lugeda ma näen, aga kui kirjutama hakkas, siis läheb käekiri nii pisikeseks, et ei loe enam välja. Praegu on 5–7 artiklit minu käes, aga ma ei usu, et ma seda enam kauem edasi teen. Ega ma

teagi, mis sellest leksikonist edasi saab, sest kogu tegemise võttis üle Jaak Aaviksoo, kui ta oli veel ülikooli rektor. Aga nüüd on Aaviksoo kaitseminister, ja ma ei tea, kuidas tal kaitseministrina selleks aega jätkub. Igatahes Karl Siilivask ütles, et tahab leksikoni III köite valmis saada, ja selles osas ma teen veel kaastööd.

Teadlaste leksikonil on veel üks häda, mille vastu ma olen võidelnud, aga alati ei saa, sest kolleegium otsustab. Nimelt, sinna tahetakse sisse panna puhast kultuurilugu. Humanitaarias on muidugi raske vahet teha, kus lõpeb kultuur ja kus algab teadus. August Wilhelm Hupeli puhul ma olen nõus, et teda võib võtta teadlasena. Aga näiteks Heinrich Gösekeni puhul võib juba vaielda, sest grammatika autor ei pea kuuluma teadlaste leksikoni. Leksikoni aluspõhimõtted olid kindlad, et selles esindatu peab olema kas teadustöötaja või kõrgema kooli töötaja. Hiljem lepiti kokku, et vähemalt kõrgema kooli lõpetanu ja muidu väljapaistev teadlane. Aga ikkagi teadlane. Näiteks Johann Voldemar Jannsenit ma ei paneks teadlaste leksikoni, aga nad panid sisse ka Friedrich Reinhold Kreutzwaldi. No Kreutzwald ei ole ju teadlane! Ta oli oma aja kohta suur mees ja kultuuriloos silmapaistev kuju, sellega olen nõus. Aga kas ta just teadlaste leksikonis peab olema. Friedrich Robert Faehmann on loomulikult teadlane – ülikooli õppejõud ja meditsiiniteaduste doktor, aga Kreutzwaldi ma ei paneks leksikoni sisse.

Oled kirjutanud üle 80 arvustuse töödele rahvaluule, etnoloogia, kultuuriloo, kirjandusteaduse, ilukirjanduse ja memuaristika vallas...

Arvustusi olen kirjutanud, sest neid on vaja kirjutada. Esiteks on eesti teaduse tutvustamine vähemalt eestlastele endile vältimatult tarvilik. Teiseks ei tahtnud neid arvustusi keegi kirjutada. Osalt on see tingitud muidugi sellest, et omal ajal oli arvustuse honorar üsna pisike, keegi ei viitsinud selle pärast vaeva näha. Teisalt, pead sa olema vähemalt sama tark kui arvustatav teos, või veel parem, kui oled targem. Ma muidugi ei ütle, et ma alati just targem oleksin. Eriti raske oli mul kirjutada esimest Olev Jõelt tellitud arvustust 1958. aasta Keelele ja Kirjandusele – Selma Läti *Eesti rahvanaljandid* kohta. No mis mina naljandist teadsin. Aga ma püüdsin nii kirjutada, et mu lollus väga välja ei paistaks ja ega vist autor ka eriti pahandanud. Kolmandaks olin ajakirja kolleegiumi liikmena kohustatud seda toetama. Artikli kirjutamine oli raskendatud, materjal oli Tartus. Arvustamine aga ei eeldanud Tartus käimist.

On ehk mõni teadlane või kirjanik Sulle eeskujuks olnud?

Teatav paleus on olnud Oskar Loorits, kõigepealt muidugi oma mitmekülgsusega. Aga kas nüüd just eeskuju. Kirjanikest on mu lemmik Karl August Hind-

rey, seda olen alati öelnud. Olen koostanud kaks tema novellikogu: ühe *Loomingu Raamatukogule* (1968), teise Eesti Raamatule (1986). Hindrey on üks parimaid eesti novelliste. Tema voores on see, et ta ei mõtle oma novellides midagi välja, vaid lähtub reaalelust.

Millised on Sinu lugemiseelistused?

Memuaare loen alati huviga. Viimasel ajal ainult memuaare loengi, või populaarteaduslikku kirjandust. Eesti memuaristikat ilmub meil praegu paraku nii palju, et kõike lihtsalt ei jõua. Näiteks Karl Ast-Rumor on mul siiaaani lugemata, samuti Debora Vaarandi, aga Jaan Krossi mälestused sain läbi. Minu meelest on kõige parem memuarist Johan Kõpp. On kahju, et ta ei jõudnud kaugemale kirjutada, kui see 4. köide. Sealt oleks alanud just see huvitavam osa, millal Kõpp sai ülikooli rektoriks. Ühed sandimad mälestused, mis ma lugenud olen, on Artur Adsoni omad. Adsoni esimestel köidetel pole väga vigagi, aga viimased, *Siuru raamat* ja *Lahkumine* on nutmapanevalt kehvad. Peab olema ikka mingi pikem ajavahe, mälestusi ei saa kirjutada kohe viis-kuus aastat pärast sündmust.

Millist raamatut tahaksid endale 80. sünnipäevaks?

Praegu on mul kodus raamatuid nii palju, et enam ei mahu ise elama. Alles sai kümme kastitait kodunt ära saadetud, parkümmend on veel ootel. Osa raamatuid on juba varem läinud Teaduste Akadeemia raamatukogule, osa on hoiuraamatukogus. Kui palju raamatuid üldse on, ei oskagi öelda. Aga nagu ma juba ütlesin, olen hakanud tasapisi kodust raamatukogu koomale tõmbama, nii et raamatuid ma enam kingiks saada ei taha. Erandiks on muidugi erialane kirjandus, s.o folkloristika.

Summary

Interview with Ülo Tedre on his 80th birthday

Karin Maria Rooleid, Asta Niinemets

Ülo Tedre is an eminent folklorist and a long-term head of the Department of Folklore at the Estonian Institute of Language and Literature (1962–1991).